

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ครอบครัว เป็นสถาบันแรกที่มีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนา เด็กให้เจริญเติบโตทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ เพราะครอบครัวคือหน่วยของสังคมที่เด็กได้ถือกำเนิดและ เติบโตขึ้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อและแม่เป็นบุคคลที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อพัฒนาการของเด็กซึ่งนอกจากจะถ่ายทอดคุณสมบัติต่าง ๆ ให้แก่เด็กโดยทางพันธุกรรมแล้ว ยังมีส่วนสำคัญในการสร้างสิ่งแวดล้อม เพื่อเสริมให้เด็กเจริญเติบโต เจริญวัยไปในทางที่มีคุณภาพของชีวิต กล่าวคือ การกินดี อยู่ดี มีความสุข ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข มีความเฉลียวฉลาด และมีความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งถือว่าเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ขั้นต่อไป

ในอดีต สังคมทั้งในประเทศไทยและประเทศต่าง ๆ ทั่วไปมีลักษณะ เป็นสังคมเกษตรกรรมซึ่งแบ่งบทบาทหน้าที่ในการทำงานระหว่างเพศชายและเพศหญิงไว้อย่างชัดเจน ครอบครัวส่วนใหญ่มีลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวขยาย มีญาติพี่น้องอยู่รวมกัน โดยมักจะมีญาติผู้ใหญ่ ได้แก่ ปู่ย่า ตายาย ลุงป้า น้าอา และมีลูกหลานของหลายครอบครัวเติบโตในบ้านเดียวกันหรือบริเวณบ้านเดียวกัน ฝ่ายชายจะทำงานในไร่ นา ขณะที่ฝ่ายหญิงจะดูแลบ้านและเลี้ยงดูเด็ก ลักษณะชีวิตเช่นนี้ เด็กจะได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากแม่และญาติที่เป็นหญิงอื่น ๆ ช่วยกันดูแล บิดาหรือญาติผู้ใหญ่ที่เป็นชายจะเฝ้ามองการเจริญเติบโตของลูกหลานอยู่ห่าง ๆ และเข้ามามีบทบาทเฉพาะในการตัดสินใจเรื่องสำคัญ ๆ เด็กจะมองผู้เป็นบิดาด้วยความเคารพและเกรงกลัว ขณะที่รู้สึกใกล้ชิดสนิทสนมกับมารดา

แบบแผนชีวิตดังกล่าวได้มีอิทธิพลต่อนักจิตวิทยาทำให้มองข้ามความสำคัญของบทบาทบิดามาเป็นเวลานาน เนื่องจากเชื่อว่าบิดามีบทบาทในการเลี้ยงดูและส่งเสริมพัฒนาการน้อยกว่ามารดา พรอยด์ (Freud cited by Parke, 1982) ซึ่งเชื่อว่าพัฒนาการทางสังคมในช่วงต้น

ของชีวิตสำคัญที่สุด ความพึงพอใจที่สัมพันธ์กับส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย จะมีความสำคัญต่อช่วงพัฒนาการแต่ละช่วงเช่น บริเวณปาก กิจกรรมเกี่ยวกับการกิน การดูด การกัด สำคัญที่สุดต่อทารก และเนื่องมาจากมารดาเป็นคนให้อาหารและดูแล พรอยด์จึงเชื่อว่ามารดาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่สุดในวัยทารก และมองข้ามบิดาไป

นอกจากนี้ โบลบี (Bowlby, 1951 cited by Parke, 1982) นักจิตวิทยาสำคัญผู้หนึ่ง เชื่อว่าระบบชีววิทยาทำให้มารดาและทารกพัฒนาความผูกพันต่อกันโดยธรรมชาติได้เตรียมร่างกายของมารดาให้มีโครงสร้างทางชีววิทยาเพื่อตอบสนองต่อทารก ส่วนทารกก็ได้รับการเตรียมจากธรรมชาติให้มีโครงสร้างทางร่างกายที่จะตอบสนองต่อการเลี้ยงดูจากผู้เลี้ยงดู มารดาจึงเป็นบุคคลหลักในการพัฒนาขั้นต้น บิดาอยู่ในระดับรอง โดยมีบทบาทส่วนใหญ่เป็นการสนับสนุนมารดา

อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน สภาพสังคมซึ่งเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมอุตสาหกรรมที่มีความสับสนวุ่นวาย และเร่งรีบมากขึ้น ได้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างของครอบครัวเปลี่ยนไป เป็นครอบครัวขนาดเล็กที่มีเพียงบิดา มารดา และลูก มารดาจำนวนมากต้องออกทำงานนอกบ้านเพื่อช่วยหารายได้ของครอบครัวเพียงพอต่อความต้องการ ในหลายครอบครัวบทบาทในการดูแลบ้านและอบรมเลี้ยงดูลูก กลายเป็นหน้าที่ร่วมกันและผลัดเปลี่ยนกันระหว่างบิดาและมารดา เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันแบบใหม่ ด้วยเหตุนี้ สังคมจึงเริ่มเปลี่ยนความคาดหวังในเรื่องบทบาทของชายและหญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องบทบาทของบิดาในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก

นักจิตวิทยาในปัจจุบันเริ่มหันกลับมาทบทวนความสำคัญของบิดาใหม่ โรเซนเบลท (Rosenblatt, 1969 cited by Parke, 1982) ตั้งข้อสงสัยถึงความจำเป็นของการเปลี่ยนแปลงฮอร์โมนหรือการเตรียมทางชีววิทยาของธรรมชาติสำหรับผู้เลี้ยงดูเด็ก โดยอ้างจากการศึกษาที่พบว่าผู้ชายและผู้หญิงที่ยังเป็นโสดจะแสดงพฤติกรรมในการเลี้ยงดูเด็ก เมื่อมีโอกาสได้เกี่ยวข้องกับทารกแรกเกิดมากพอ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เจือไนซ์ทางสภาพแวดล้อมสามารถลบล้างความสำคัญการเปลี่ยนแปลงฮอร์โมนได้และก็น่าจะสำคัญว่าการเปลี่ยนแปลงฮอร์โมนในการกำหนดการปฏิบัติของเพศชายและเพศหญิงต่อทารกและเด็กในระยะยาว โรเซนเบลท (Rosenblatt) ได้อภิปรายว่า ไม่ควรนำแนวคิดที่ว่าธรรมชาติไม่ได้เตรียมเพศชายในทางชีววิทยาในการเลี้ยงดูมากกว่าบิดามีบทบาทที่จำกัดตามแนวคิดดั้งเดิมในการเลี้ยงดูทารก

และเด็ก และสรุปว่า ยังไม่มีทฤษฎีเกี่ยวกับการเป็นบิดา ซึ่งสมเหตุสมผลเพียงพอที่จะยอมรับได้ว่าบิดาต้องมีบทบาทรองในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก และไม่มีเหตุผลใดที่จะกำหนดว่าผู้ปกครองเพศใด มีอิทธิพลต่อเด็กมากกว่ากัน

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา แนวการมองแบบอดีตที่พิจารณาว่า ผู้เป็นบิดากระทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัว และเลี้ยงดูครอบครัว และผู้ที่เป็นมารดารับผิดชอบในการอบรมดูแลลูกให้เป็นคนดีในสังคมจึงเปลี่ยนเป็นมองว่าการเป็นบิดานั้นสำคัญยิ่งต่อความสำเร็จในการพัฒนาเด็ก โดยเน้นที่ (1) ความสำเร็จในการพัฒนาเด็กให้มีเอกลักษณ์ทางเพศที่เหมาะสม (2) ความสำเร็จในการเรียน และ (3) พัฒนาการทางจริยธรรม (จรรยา สุวรรณทัต, 2534)

แนวคิดที่เปลี่ยนไปส่งผลให้เริ่มมีการศึกษา เกี่ยวกับบทบาทของบิดาและความสำคัญ ของบิดามากขึ้นอย่างกว้างขวาง เช่น เฮลเลอร์ (Heller, 1985) ได้ศึกษาจากการวิเคราะห์ หนังสือภาพสำหรับเด็ก พบว่า บทบาทบิดาในอดีตจะเน้นการหาเลี้ยงครอบครัวให้อยู่รอด ในช่วง ระยะเวลาหลังจะสะท้อนให้เห็นว่า บิดามีบทบาทในการเลี้ยงดูโดยตรง ในขณะที่ภาพลักษณ์ของมารดา จะเป็นเรื่องการอบรมเลี้ยงดูเด็ก การทำงานบ้าน ทั้งในอดีตและปัจจุบันไม่เปลี่ยนแปลง

เคลลี (Kelley, 1992) ได้ศึกษามารดาในการอบรมเลี้ยงดู และการฝึกวินัยให้ลูก พบว่า การขาดบิดาเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลในการกำหนดลักษณะการอบรมเลี้ยงดูและการควบคุม วินัยของลูก

ลินน์ (Lynn, 1974) พบว่า ครอบครัวที่ขาดบิดาหรือบิดาไม่สนใจเท่าที่ควร จะทำให้ ลูกขาดความอบอุ่น ขาดความมั่นใจในตนเองกลายเป็นเด็กที่มีพฤติกรรมผิดปกติ มีปัญหาทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงอายุลูกได้ 3-5 ปี บิดาจะมีบทบาทสำคัญในการสร้างบทบาททางเพศที่เหมาะสม โดยลูกชายจะมีลักษณะของความเป็นชาย และลูกสาวจะไม่ขี้อาย มีความเชื่อมั่นในตนเองและสามารถสร้างความสัมพันธ์กับเพศตรงข้ามได้ นอกจากนี้ ลิพกิน (Lipkin, 1978) ได้กล่าวว่าการที่บิดาเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลนั้น จะบรรเทาความกดดันทางจิตใจของมารดา ได้ และเป็นการพัฒนาให้เกิดความรัก ความผูกพันระหว่างบิดา มารดา และบุตรได้เป็นอย่างดี ความใกล้ชิดของบิดาจะทำให้บุตรยอมรับแต่แรกว่า เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตตน ปัญหาพฤติกรรมที่ผิดปกติจะไม่เกิดขึ้น

บิดามีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการอบรมเลี้ยงดูลูก นอกจากจะเป็นผู้ให้กำเนิดแล้ว ยังเป็น
 หลักในการเลี้ยงดูลูกให้มีความสมบูรณ์ทางร่างกายและทางจิตใจดุจเดียวกับมารดา ไม่ใช่เพียง
 แต่โดยการผ่านอิทธิพลโดยตรงต่อลูกเท่านั้น ยังผ่านอิทธิพลทางอ้อมต่อปฏิสัมพันธ์ของเด็กกับบุคคล
 อื่นในวัยต้นของชีวิตด้วย โดยมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมารดาและบุคคลอื่น ๆ ในครอบครัว ดังนั้น
 บิดาจึงเป็นผู้หนึ่งที่สำคัญในการเลี้ยงดูลูก และการจะทำให้ได้ดีหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับบิดามีความ
 เข้าใจบทบาทมากน้อยเพียงใด มีการรับรู้อย่างไร และมีการยอมรับเพียงไร ดังที่ ดูวอลล์
 (Duvall, 1979) ได้กล่าวว่าบิดาต้องเข้าใจบทบาทของตนเอง เรียนรู้เกี่ยวกับความเจริญ
 เติบโตและพัฒนาการเด็ก และเข้าใจเด็กแต่ละวัยว่ามีความคิด ความเข้าใจอย่างไร ตลอดจน
 การพัฒนาทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งจะส่งผลดีไปในวัยผู้ใหญ่
 ทุกรูปแบบแม้ว่าในปัจจุบันต่างประเทศจะให้ความสนใจ และมีการศึกษาเกี่ยวกับ
 บิดาอย่างกว้างขวาง แต่ข้อมูลเชิงประจักษ์เกี่ยวกับการปฏิบัติบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูเด็กของ
 บิดาไทยยังมีจำกัดมาก ขณะที่เงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง เปลี่ยนแปลงไป เศรษฐกิจ
 บีบบังคับให้ผู้หญิงต้องออกทำงานนอกบ้าน เพราะรายได้ไม่พอเลี้ยงครอบครัว จึงทำให้ชุมชนต่าง ๆ
 มีการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมเมืองอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดใหญ่ต่าง ๆ ซึ่งมีผล
 โดยตรงต่อโครงสร้างของครอบครัวไทย ตลอดจนมีการสับเปลี่ยนบทบาทตามความจำเป็นของอาชีพ
 แต่บิดาไทยในครอบครัวของสังคมเมืองได้ตระหนักถึงปัญหา และปรับบทบาทของตนเพื่อประโยชน์
 ต่อพัฒนาการของลูกของตน หรือไม่เพียงไร ยังไม่มีคำตอบที่ชัดเจนแน่นอน จึงน่าสนใจว่า บิดาไทย
 ในสังคมเมืองซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก มีการปฏิบัติในการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย
 อย่างไร ต่างจากบทบาทของบิดาในอดีตมากน้อยเพียงไร ข้อมูลที่ได้โน้มน้าวจะเป็นประโยชน์ต่อการ
 วางแนวทางของหน่วยงานของรัฐและเอกชนที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้
 ในการพัฒนาเด็กให้แก่บิดา มารดา และบุคคลทั่วไปให้เห็นความสำคัญของบทบาทของบิดาในการ
 อบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย และส่งเสริมให้บิดาได้อบรมเลี้ยงดูลูกอย่างถูกวิธี

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาบทบาทของบิดาในการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยในเขตเมืองในด้านการหาเลี้ยงครอบครัว การส่งเสริมพัฒนาการด้านต่าง ๆ การเป็นสื่อกลางของครอบครัว การพัฒนาตนเองในการปฏิบัติตนเป็นบิดาที่ดี

ขอบเขตของการวิจัย

1. ตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ บิดาของเด็กปฐมวัยช่วงอายุ 3-6 ปี ที่เข้าเรียนชั้นอนุบาลหรือชั้นเด็กเล็ก ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน และกองการศึกษาเทศบาล ในเขตเทศบาล อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ปีการศึกษา 2537 โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ตามลักษณะการเก็บข้อมูลดังต่อไปนี้

ตัวอย่างประชากรที่ตอบแบบสอบถาม จำนวน 399 คน

ตัวอย่างประชากรที่ให้สัมภาษณ์ จำนวน 42 คน (จากตัวอย่างประชากรที่ตอบแบบสอบถาม)

2. การวิจัยนี้มุ่งศึกษา บทบาทของบิดาในการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย 4 ด้านดังต่อไปนี้

- 2.1 การหาเลี้ยงครอบครัว
- 2.2 การส่งเสริมพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของลูก
- 2.3 การเป็นสื่อกลางของครอบครัว
- 2.4 การพัฒนาตนเองในการปฏิบัติตนเป็นบิดาที่ดี

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

บิดา หมายถึง พ่อผู้ให้กำเนิดของเด็กอายุ 3-6 ปี ที่เข้าเรียนชั้นอนุบาลหรือชั้นเด็กเล็กในโรงเรียน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน และกองการศึกษาเทศบาลที่ตั้งอยู่ในเขตเมือง ปีการศึกษา 2537

บทบาทของบิดาในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ความรับผิดชอบของบิดาต่อลูกที่มีอายุ 3-6 ปี ซึ่งเข้าเรียนชั้นอนุบาลหรือชั้นเด็กเล็ก ประกอบด้วยหน้าที่ 4 ด้าน ได้แก่ การหาเลี้ยงครอบครัว การส่งเสริมพัฒนาการลูก การเป็นสื่อกลางของครอบครัว และการพัฒนาตนเองในการปฏิบัติตนเป็นบิดาที่ดี

การหาเลี้ยงครอบครัว หมายถึง การดำเนินการต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของลูกในด้านวัตถุ สิ่งของ และกำลังทรัพย์ ตลอดจนการประหยัดเงินและใช้จ่ายส่วนตัวให้น้อยลง รวมทั้งการเสียสละความสุขส่วนตนให้แก่ลูก

การส่งเสริมพัฒนาการ หมายถึง การมีปฏิสัมพันธ์หรือปฏิบัติต่อเด็กโดยตรงและจัดสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อพัฒนาการทุกด้านของลูก ได้แก่ พัฒนาการทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคม

การเป็นสื่อกลางของครอบครัว หมายถึง การปฏิบัติเพื่อเป็นสื่อกลางในการสร้างสัมพันธภาพที่ดีให้เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกทุกคนในครอบครัว สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างพี่น้อง มารดากับลูก ญาติผู้ใหญ่กับหลาน ฯลฯ ร่วมวางแผนปรึกษาปัญหากับสมาชิกในครอบครัว เกี่ยวกับการดูแลลูก มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับลูก ตลอดจนเป็นแบบอย่างให้แก่สมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัวในการดูแลลูก

การพัฒนาตนเองในการปฏิบัติเป็นบิดาที่ดี หมายถึง การศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับเด็กและการอบรมเลี้ยงดูเด็ก รวมทั้งการปรับปรุงการกระทำของตนให้เหมาะสมสำหรับเด็ก และเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูก

เด็กปฐมวัย หมายถึง เด็กที่มีอายุ 3-6 ปี ที่เข้าเรียนชั้นอนุบาลหรือชั้นเด็กเล็กในโรงเรียน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน และกองการศึกษาเทศบาล ที่ตั้งอยู่ในเขตเมือง ปีการศึกษา 2537

เขตเมือง หมายถึง เขตเทศบาลในอำเภอเมือง ของจังหวัดต่าง ๆ ที่เป็นศูนย์กลางของภาคซึ่งมีลักษณะสำคัญ ดังนี้คือ 1) ประชาชนประกอบอาชีพหลากหลาย อาชีพส่วนใหญ่เป็นอาชีพที่อยู่ในตัวอาคาร และไม่ใช่อาชีพเกษตรกรรม 2) มีบริการสาธารณูปโภคสำคัญ ๆ ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า โทรศัพท์ ฯลฯ 3) มีการใช้เทคโนโลยีในชีวิตประจำวันอย่างทั่วถึง และ 4) เป็นพื้นที่ที่มีประชากรอยู่หนาแน่น และครอบคลุมส่วนใหญ่เป็นครอบคลุมเดียว

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ได้ข้อความรู้ใหม่เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยของบิดาไทย
2. เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวางแผนทางพัฒนาเด็กปฐมวัย โดยครอบครัวในสังคมเมืองของไทย
3. เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการวางแผนการประชาสัมพันธ์และให้ความรู้แก่บิดาเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย